

ALS EEN MADELIEFJE TUSSEN
DE STRAATSTENEN

ISBN 978-94-6369-177-2 (proefschrift)
ISBN 978-94-6369-178-9 (handelseditie)
© 2022 Annemiek de Jonge
Vormgeving: Buijten & Schipperheijn
Foto omslag: Unsplash.com

THEOLOGISCHE UNIVERSITEIT VAN DE GEREFORMEERDE KERKEN
IN NEDERLAND TE KAMPEN

ALS EEN MADELIEFJE TUSSEN DE STRAATSTENEN

Soteriologische en ecclesiologische opvattingen
van *practitioners* in evangelicale missionaire
gemeenschapsvorming

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR IN DE THEOLOGIE,
OP GEZAG VAN DE RECTOR DR. R. KUIPER,
ZO GOD WIL IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN
OP VRIJDAG 1 APRIL 2022
OM 14.30 UUR, IN DE NIEUWE KERK,
BROEDERWEG 34 TE KAMPEN

door

Anna Maria de Jonge

Geboren 25-10-1977 te Ede

Promotor: prof. dr. S. Paas

Copromotores: dr. S. Stoppels (CHE)
prof. dr. M. te Velde

Beoordelingscommissie: prof. dr. M. Klaver (VU)
prof. dr. D. Nagy (PThU)
dr. G.J. Roest
prof. dr. J.H.F. Schaeffer
prof. dr. F.J.S. Wijsen (RU)

Dit onderzoek werd mede mogelijk gemaakt door:

Theologische Universiteit Kampen, Hogeschool Viaa, stichting Afbouw

Sponsored by **S**TICHTING **A**FBOUW **K**AMPEN

Inhoud

Voorwoord	11
Gebruikte afkortingen	15
Overzicht missionaire bijeenkomsten	16
HOOFDSTUK 1 Als een madeliefje tussen de straatstenen... ..	19
1.1 Inleiding.	19
1.1.1 Geschiedenis van missionaire gemeenschapsvorming in Nederland .	19
1.1.2 Hedendaagse vormen van missionaire gemeenschapsvorming	21
1.1.3 Kritiek op hedendaagse missionaire gemeenschapsvorming.	22
1.1.4 Recente veldstudies	24
1.1.5 Onderzoeksthema's.	34
1.1.6 Theologische vragen en spanningen	35
1.2 Dit onderzoek	36
1.2.1 Praktisch-missiologicalische studie die een religieuze praktijk bestudeert	36
1.2.2 Evangelicale context	40
1.2.3 Doel en onderzoeksvraag	41
1.3 Onderzoeksstrategie en methodiek	42
1.3.1 Theologische etnografie	43
1.3.2 Core values van de etnografie	44
1.3.3 Onderzoeksmethoden	49
1.3.4 De rol van de onderzoeker	51
1.4 Opzet dissertatie	53
HOOFDSTUK 2 Evangelicale missiologie in het westen na WOII	56
2.1 Historisch overzicht van de evangelicale missiologie van het westen na de WOII	57
2.1.1 Het eerste deel van de 20 ^e eeuw	58
2.1.2 Lausanne (1974).	63
2.1.3 Naar de 21 ^e eeuw	65
2.2 Newbigin: brug tussen oecumenisch en evangelicaal.	67
2.2.1 Soteriologie	68
2.2.2 De gemeente als hermeneutiek van het evangelie	69

2.2.3	Gospel & Our Culture Network	70
2.3	Belangrijke stromingen binnen de evangelicale missiologie	71
2.3.1	De kerkgroebeweging	72
2.3.2	De Neo-Anabaptisten	76
2.4	Theologische thema's in de evangelicale missiologie	80
2.4.1	Soteriologische en ecclesiologische uitgangspunten	80
2.4.2	Evangelisatie en sociale actie	82
2.4.3	Het <i>missio Dei</i> -denken en de reikwijdte van de verzoening	85
2.4.4	De aard van de kerk	90
2.5	Conclusies	94
HOOFDSTUK 3	Netwerken voor missionaire gemeenschapsvorming	97
3.1	Bronnen en achtergronden	98
3.1.1	Bronnen	98
3.1.2	Achtergrond van <i>Nederland zoekt</i>	101
3.1.3	Achtergrond van <i>Urban Expression Nederland</i>	107
3.2	Zendingstheologie	112
3.2.1	<i>Nederland zoekt</i> ...: Relatie en representatie	112
3.2.2	<i>Urban Expression</i> : Jezus volgen in de marge	114
3.3	Soteriologische opvattingen	115
3.3.1	Breen en <i>Nederland zoekt</i>	116
3.3.2	Murray en <i>Urban Expression</i>	118
3.4	Ecclesiologische opvattingen	120
3.4.1	Breen en <i>Nederland zoekt</i>	121
3.4.2	Murray en <i>Urban Expression</i>	124
3.5	De Nederlandse netwerken	127
3.5.1	<i>Nederland zoekt</i>	127
3.5.2	<i>Urban Expression Nederland</i>	129
3.6	Concluderend	130
3.6.1	Gelijksoortige taal	131
3.6.2	Soteriologische opvattingen	132
3.6.3	Ecclesiologische opvattingen	133
HOOFDSTUK 4	<i>Kerk voor Stad (Nederland zoekt...)</i>	135
4.1	Welkom in <i>Kerk voor Stad</i>	136
4.1.1	Kerkdienst	136
4.1.2	Maaltijd in het buurthuis	138
4.2	Context, visie, activiteiten en ontwikkeling	139
4.2.1	Context	140

4.2.2	Visie	141
4.2.3	Activiteiten	142
4.2.4	Overzicht activiteiten en ontwikkeling	145
4.2.5	Concluderend	147
4.3	Soteriologische opvattingen van <i>practitioners</i>	147
4.3.1	Soteriologische opvattingen van de teamleden	147
4.3.2	Soteriologische opvattingen van gemeenteleden	149
4.3.3	Concluderend	151
4.4	Ecclesiologische opvattingen van <i>practitioners</i>	151
4.4.1	Ecclesiologische opvattingen van de teamleden	152
4.4.2	Ecclesiologische opvattingen van de gemeenteleden	153
4.4.3	Concluderend	155
4.5	<i>Kerk voor Stad</i> volgens buurtgenoten	155
4.5.1	Verhalen van Buurtgenoten	155
4.5.2	Soteriologische opvattingen van buurtgenoten	158
4.5.3	Ecclesiologische opvattingen van buurtgenoten	158
4.6	Leiderschap	159
4.6.1	Leiderschap bij <i>Nederland zoekt</i>	160
4.6.2	Teamleider en predikant	160
4.6.3	Concluderend	161
HOOFDSTUK 5 <i>Buurtkerk (Urban Expression)</i>		163
5.1	Welkom in de <i>Buurtkerk</i>	164
5.2	Context, visie, activiteiten en ontwikkeling	166
5.2.1	Context	166
5.2.2	Visie	168
5.2.3	Overzicht en ontwikkeling van de activiteiten	169
5.2.4	Ontwikkeling van de gemeenschap	171
5.2.5	Concluderend	174
5.3	Soteriologische opvattingen van <i>practitioners</i>	174
5.4	Ecclesiologische opvattingen van <i>practitioners</i>	177
5.5	De <i>Buurtkerk</i> volgens buurtgenoten	182
5.5.1	Verhalen van buurtgenoten	182
5.5.2	Soteriologische opvattingen van buurtgenoten	184
5.5.3	Ecclesiologische opvattingen van buurtgenoten	185
5.6	Leiderschap	186
5.6.1	De ontwikkeling naar gedeeld leiderschap	186
5.6.2	Persoonlijk leiderschap	188

HOOFDSTUK 6	Bezinning op de praktijken en hun netwerken.	189
6.1	Nieuwe Veldstudies	190
6.1.1	Church-planting in Post-Christian Soil (2018)	191
6.1.2	Diaspora as Mission (2019)	193
6.1.3	Church-in-the-Neighbourhood (2021)	194
6.1.4	Observaties op basis van de recente veldstudies	196
6.1.5	Vergelijking met de onderzoeksdata	196
6.2	Leiderschap en sense-making	198
6.2.1	Sense-making	200
6.2.2	Sense-making en missionaire gemeenschapsvorming	202
6.2.3	Sense-making door <i>practitioners</i>	205
6.2.4	Sense-making in de netwerken	208
6.2.5	Concluderend	211
6.3	Adviezen aan <i>practitioners</i> en hun netwerken	213
HOOFDSTUK 7	Bezinning op evangelicale missionaire gemeenschapsvorming	215
7.1	Soteriologische reflectie	216
7.1.1	Soteriologische reflectie op <i>Kerk voor Stad</i>	216
7.1.2	Soteriologische reflectie op de <i>Buurtkerk</i>	220
7.2	Ecclesiologische reflectie	223
7.2.1	Ecclesiologische reflectie op <i>Kerk voor Stad</i>	223
7.2.2	Ecclesiologische reflectie op de <i>Buurtkerk</i>	225
7.3	Reflectie vanuit andere veldstudies	228
7.3.1	Soteriologie en pedagogie	229
7.3.2	Verschillen tussen institutionele opvattingen en opvattingen van <i>practitioners</i>	231
7.3.3	Seculiere context zet spanning op opvattingen <i>practitioners</i>	233
7.3.4	Great Commission Team of Neighbourhood Incarnation?	235
7.3.5	Institutionele opvattingen met een idealistisch karakter	237
7.3.6	Inspirerend en realistisch	238
7.3.7	Concluderend	240
7.4	Aanbevelingen	240
7.4.1	Breng soteriologie ter sprake	241
7.4.2	Ontwikkel vanuit de praktijk gezamenlijke soteriologische opvattingen	242
7.4.3	Vorm pedagogische praktijken	243
7.5	Concluderend	245

Bronnenlijst.....	249
Index	261
Samenvatting	265
Summary	276
Bijlagen	285
Toestemmingsformulier	285
Interview-protocol	286
Lijst geïnterviewde personen	288

Samenvatting

Missionaire gemeenschapsvorming krijgt de laatste jaren steeds meer aandacht in (protestants) Nederland. Het is echter geen nieuw fenomeen, al kan er vanaf het begin van de twintigste eeuw wel een versnelling en intensivering van missionaire gemeenschapsvorming geconstateerd worden. Voorbeeldig is de *Fresh Expressions*-beweging, waarin kerken uit heel Engeland zich verenigen om te komen tot nieuwe manieren van missionaire gemeenschapsvorming. Deze beweging heeft ook in Nederland invloed gekregen als een van de inspiratiebronnen van het 'missionair pionieren' binnen de Protestantse Kerk. Bovendien is nieuwe missionaire gemeenschapsvorming ook de belangrijkste strategie in verschillende niet direct aan de PKN gelieerde netwerken zoals *Urban Expression* en *Nederland zoekt...*

In de afgelopen twintig jaar is op allerlei plaatsen en manieren onderzoek gedaan naar en gereflecteerd op deze nieuwe vormen van kerk-zijn, kerkplanting en missionaire gemeenschapsvorming, zowel in Engeland als in Nederland en de rest van Europa. Naast veel waardering en bijval hebben missionaire gemeenschapsvorming en de *Fresh Expressions* beweging ook kritiek gekregen die voornamelijk draait om het vermeende gebrek aan aandacht voor theologische vernieuwing van onderop bij missionaire gemeenschapsvorming.

Aansluitend bij de kritiek op de haperende theologische analyse van missionaire gemeenschapsvorming, richt dit onderzoek zich op de soteriologie en ecclesiologie van twee evangelicale missionaire gemeenschappen. Dit sluit aan bij een aantal recente studies die in antwoord op de bovenvermelde kritiek gestart zijn met het geven van een theologisch-missiologicalische bezinning op de praktijk van missionaire gemeenschapsvorming. Deze studies werpen licht op specifieke vragen en spanningen die opdoemen rondom de contextuele verwerking van evangelicale missiologie in seculariserende westerse samenlevingen en laten zien dat er met name op het gebied van soteriologie en ecclesiologie behoefte is aan meer onderzoek van onderop. Ik sluit me met mijn onderzoek aan bij genoemde studies, niet alleen qua interesse in theologische ontwikkelingen, maar ook als het gaat om de aanpak van het onderzoek, een empirisch onderzoek naar theologie van onderop. De vraag die in dit onderzoek beantwoord zal worden luidt:

Welke soteriologische en ecclesiologische opvattingen zijn leidend in twee evangelicale missionaire praktijken in Nederland en welke impulsen zijn vanuit deze praktijken mogelijk vruchtbaar voor de recente evangelicale missiologie van het westen en de netwerken/praktijken die daar deel vanuit maken?

Om een antwoord te vinden op deze vraag heb ik een theologisch etnografisch onderzoek uitgevoerd in *Kerk voor Stad*, een praktijk die onderdeel is van het netwerk *Nederland zoekt...* en in de *Buurtkerk*, een praktijk die onderdeel is van het netwerk *Urban Expression*.

Omdat veel initiatieven van missionaire gemeenschapsvorming in Nederland hun inspiratie ontleen aan het protestants-evangelicale gedachtegoed en ook de meeste academisch-theologische bezinning op gemeentestichting plaatsvindt vanuit een protestants-evangelicale inspiratie is ervoor gekozen dit onderzoek binnen evangelicaal-protestantse kring uit te voeren. Het onderzoek richt zich op de recente missiologische benadering van westerse samenlevingen, en daarbinnen vooral op evangelicale opvattingen en praktijken.

In dit onderzoek naar 'theologie van onderop' bij missionaire gemeenschapsvorming draait het om het beschrijven, interpreteren en evalueren van soteriologische en ecclesiologische opvattingen van *practitioners* in twee praktijken van missionaire gemeenschapsvorming. Daarmee hoop ik een bijdrage leveren aan de (evangelicale) theologische bezinning op missionaire gemeenschapsvorming in het westen. Het gaat daarbij zowel om bezinning op de grotere normatieve context als ook om bezinning op de netwerken/praktijken die daar deel vanuit maken. Om het verband tussen de opvattingen van *practitioners* en de bredere context van de evangelicale missiologie duidelijk te maken wordt de religie-theoretische definitie van Smith (2017) gebruikt. Smith maakt onderscheid tussen wat een religieuze praktijk *betekent* en de opvattingen van degenen die aan de religieuze praktijk deelnemen. De betekenis van een religieuze praktijk is veranderd in bepaalde opvattingen die een institutioneel karakter hebben. Maar deze institutionele opvattingen verschillen vaak van de opvattingen van de *practitioners* die de praktijk contextueel vormgeven. Ook in de praktijk van missionaire gemeenschapsvorming kan onderscheid gemaakt worden tussen de institutionele (soteriologische en ecclesiologische) opvattingen die deze praktijk betekenisvol maken en de (soteriologische en ecclesiologische) opvattingen van degenen die deelnemen aan deze praktijk. De eventuele spanningen tussen opvattingen van *practitioners* en de institutionele opvattingen kunnen zicht geven op mogelijke theologische vernieuwing van onderop.

Het hart van dit onderzoek bestaat uit de beschrijving van de twee praktijken

en de daarin vigerende soteriologische en ecclesiologische opvattingen van *practitioners* (hoofdstuk 4 en 5). Dit is ingebed in beschrijvingen van institutionele opvattingen van en adviezen aan de netwerken waaruit beide praktijken voortkomen (hoofdstuk 3 en 6). Dit is vervolgens verder verankerd in de missiologie van de evangelicale beweging (hoofdstuk 2 en 7)

Soteriologische en ecclesiologische opvattingen binnen de evangelicale missiologie

In hoofdstuk 2 wordt de evangelicale missionaire theologie beschreven met speciale aandacht voor soteriologische en ecclesiologische opvattingen die naar voren komen uit de recente evangelicale missiologie van het westen. Met andere woorden, in dit hoofdstuk wordt de bredere normatieve context geschetst die de bestudeerde praktijken betekenis geeft. Daartoe wordt omwille van de contextualisering eerst een korte historische schets gegeven van de missiologische bezinning in de twintigste eeuw met daarbij speciale aandacht voor de conferentie van Lausanne (1974) en de Lausanne beweging die daarna ontstond.

In de negentiende eeuw is zending om verschillende redenen los komen te staan van de kerk. In de twintigste eeuw wordt de relatie tussen zending en de kerk in een aantal stappen steeds meer uitgewerkt. Daarbij verschuift het accent van de wereldkerk naar de lokale gemeenschap en haar roeping als getuige van Gods Koninkrijk. Terwijl voorheen zending voornamelijk gericht was op uitbreiding van de kerk en bovendien voornamelijk de taak van diezelfde kerk was, ontwikkelt men nu het idee van de *missio Dei*. Hierin staat God zelf centraal in zending en participeert de kerk in de missie van God. De opdracht van de kerk wordt daardoor steeds meer omschreven als het dienstbaar zijn aan het Koninkrijk van God. Dit dienstbaar zijn wordt in de jaren 80 en 90 van de twintigste eeuw echter veelal in sociale categorieën beschreven.

De evangelicalen reageren in het Lausanne Covenant op deze ontwikkelingen in oecumenische kring en benadrukken daarbij het belang van geloof in Christus als redder van zonde en schuld, de urgentie van missie en het belang van het maken van discipelen.

Hoewel het Lausanne Congres (1974) en het daaruit volgende Covenant worden gezien als hoogtepunt voor de evangelicale identiteit en solidariteit in zending en evangelisatie, blijft de evangelicale beweging een gemêleerde groep mensen met verschillende (soteriologische en ecclesiologische) overtuigingen. Voor dit onderzoek zijn met name de kerkgroebeweging en de neo-Anabaptisten van belang. Beide stromingen houden er verschillende soteriologische en ecclesiologische opvattingen op na. In de kerkgroebeweging ziet men kerkgroei als het doel van zending. De primaire functie van de kerk is het zijn van een zo effectief mogelijk instrument tot het werven en samenbrengen van nieuwe christenen.

De neo-Anabaptisten daarentegen zien de kerk niet alleen en vooral als instrument voor zending maar meer als een heilige en zichtbare gemeenschap van gelovigen en belichaming van het heil.

Inhoudelijk zijn blijft er in de evangelicale beweging tot op de dag van vandaag verschil van mening bestaan over (1) de plaats van bekering versus sociale actie (2) de interpretatie en uitwerking van de *missio Dei*-theologie en (3) de plaats en aard van de kerk. Dit leidt tot twee grote spanningsvelden als het gaat om soteriologische en ecclesiologische opvattingen in de evangelicale missiologie. Het eerste spanningsveld is soteriologisch van aard en het tweede ecclesiologisch.

De eerste spanning die geconstateerd wordt binnen het evangelicale denken is de spanning tussen het klassiek-evangelicale denken over zending en heil aan de ene kant en de wat we hier zullen noemen *missio Dei*-benadering aan de andere kant. In de klassiek-evangelicale opvatting van *missio Dei* is men ervan overtuigd dat mensen alleen gered kunnen worden wanneer zij zich bekeren, is het heil er alleen door Christus en is het doel van zending het redden van zielen. In de tegenwoordig gangbare *missio-Dei* benadering (die ook wordt aangehangen door een deel van de evangelicalen) is het doel van zending het participeren in de transformatie van de schepping en het belichamen van het koninkrijk van God. In deze benadering wordt de rol van Christus niet ontkend, maar heeft de reikwijdte van het heil zich verbreed en draait zending niet om de redding van individuen maar om participatie in de holistische vernieuwing van de schepping.

De tweede spanning is ecclesiologisch van aard. In de evangelicale beweging als geheel blijft een spanning bestaan tussen meer traditioneel functionalistische benaderingen van kerk en nieuwe benaderingen die de kerk zien als heilige gemeenschap en belichaming van het Koninkrijk. In een deel van de evangelicale beweging dreigt de kerk al snel secundair te worden ten opzichte van de individuele relatie met God. Zij bestaat dan slechts als de optelsom van (ware) gelovigen. Onder invloed van met name de neo-Anabaptisten zien we echter een opwaardering van de kerk ontstaan. Deze groep ziet de kerk als voorsmaak van het Koninkrijk van God, en is ervan overtuigd dat de gemeenschap heil is in zichzelf.

Soteriologische en ecclesiologische opvattingen binnen Nederland zoekt... en Urban Expression.

In hoofdstuk 3 worden de netwerken geschetst waar de bestudeerde praktijken deel vanuit maken. Het gaat om de netwerken Nederland zoekt... (Kerk voor Stad) en Urban Expression (Buurtkerk). De stichters, resp. Mike Breen en Stuart Murray en de achtergronden van beide netwerken worden beschreven. Daarna wordt ingegaan op de vigerende soteriologische en ecclesiologische opvattingen.

Omdat beide netwerken oorspronkelijk uit het Verenigd Koninkrijk komen en hier in Nederland een eigen organisatie vormen, wordt ook aandacht geschonken aan de typische karaktertrekken van het Nederlandse deel van de organisatie.

De theologische wortels van Breen (*Nederland zoekt...*) liggen in het Britse evangelicalisme. Het passend communiceren van de boodschap van het evangelie in de huidige tijd en context is wat hem drijft. Daarbij focust hij op het maken van discipelen en het werken aan (numerieke) kerkgroei. Met deze nadruk op numerieke groei plaatst Breen zich in de traditie van de kerkgroei-beweging. In Breens missiologie gaat het om het op gang brengen van een beweging van zichzelf replicerende en groeiende 'kerknetwerken'. Dit gebeurt idealiter door gewone gelovigen, die hiervoor gebruik maken van middelgrote 'missional communities' waarin een gemeenschappelijke taal en ritmes worden gepraktiseerd. Om deze structuur effectief te maken, is constante vorming van gelovigen tot discipelen noodzakelijk. Discipelschap bij Breen is sterk relationeel ingekleurd: het gaat om de vorming van christenen in hun relaties met God, met elkaar en met buitenstaanders – met als doel die laatsten te dienen en zo mogelijk te werven voor het christelijk geloof.

Theologische correctie op de erfenis van het westen is onderdeel van Stuart Murrays missiologie (*Urban Expression*). Volgens Murray is er in de tijd dat het christelijk geloof in het centrum van de macht te weinig aandacht geweest voor het leven en werk van Jezus. Hij put uit de anabaptistische erfenis die volgens hem in de marges van het Europese christendom is overgeleverd en altijd een tegengeluid vormde tegen de dominante institutionele expressies van het christelijk geloof. Murray en *Urban Expression* willen door middel van kleine groepen werken aan het stichten van inclusieve gemeenschappen in achterstandswijken van grote steden. Om aangesloten teams te ondersteunen bouwt men aan een 'theologisch reservoir' waaruit men kan putten om in de eigen context missionair actief te zijn. Dit reservoir spitst zich toe op het verstaan van de *missio Dei* in de context van een postchristelijke cultuur. Vanuit het verstaan van de *missio Dei* richt men zich bij voorkeur op de armen en benadrukt men het belang van een holistische missie.

Hoewel de missionaire aanpak van Breen en Murray zich in de praktijk op hetzelfde lijkt te richten, namelijk evangelicale missionaire gemeenschapsvorming, blijken zij heel verschillende soteriologische opvattingen te hebben. Voor Breen draait soteriologie om verzoening door voldoening voor de zonden en overwinning van de machten. Het effect van deze verzoening of overwinning is een nieuw leven (heiliging of discipelschap). Heil is bij hem individueel gekleurd: 'gemeenschap' is een gemeenschap van mensen die elk voor zich *discipelen* zijn. Voor Murray daarentegen heeft heil te maken met bevrijding van wat mensen

gebonden kan houden. Heil is iets dat zich in en vanuit een gemeenschap voltrekt. Leden van de gemeenschap belichamen door de kracht van God zijn Koninkrijk en zijn zo heilzaam bezig. Alles draait om het in het hier en nu zichtbaar worden van Koninkrijks-waarden, die niet alleen gaan over het geestelijke aspect van de mens maar ook alles te maken hebben met de strijd tegen bijvoorbeeld onrecht, armoede en eenzaamheid.

Ook de ecclesiologische opvattingen van binnen *Nederland zoekt...* en *Urban Expression* verschillen van elkaar. Waar Breen naast aandacht voor de kerkgemeenschap voornamelijk het accent legt op de kerk als instrument voor kerkgroei, ziet Murray de kerk voornamelijk teken en belichaming van het Koninkrijk van God. Kerk is bij Breen instrumenteel terwijl het bij Murray meer doel in zichzelf is. We zien hier het verschil tussen een kerkmodel dat inzet op 'gemeenschap' (UE) en een kerkmodel dat inzet op 'discipelschap' (NLZ). Breen huldigt een klassiek evangelicaal beeld van de gemeenschap, terwijl er bij *Urban Expression* een huwelijk lijkt te hebben plaatsgevonden tussen een evangelicale traditie van de kerk als 'heilige gemeenschap' en een volkskerkelijke traditie van de kerk als 'geografische gemeenschap'.

Soteriologische en ecclesiologische opvattingen van practitioners

In hoofdstuk 4 en 5 worden de twee praktijken die in dit onderzoek bestudeerd zijn uitgebreid besproken. Omdat theologie van onderop ontstaat en wordt uitgeleefd in een specifieke context beginnen beide hoofdstukken met een beschrijving van visie, context, activiteiten en ontwikkeling van de missionaire praktijk. In beide praktijken heb ik als onderzoeker in het seizoen 2014/2015 een half jaar meegedraaid. Daarna zijn in beide praktijken 10 verdiepende interviews gehouden. Na het daadwerkelijke veldwerk is er op regelmatige schaal contact geweest met *practitioners* in beide praktijken, middels bezoeken en sociale media. Daardoor is in beide gevallen een vrij compleet beeld ontstaan van deze missionaire praktijk tussen 2014/2015 en 2019.

De situatie is in beide praktijken verschillend. In *Kerk voor Stad* is een groepje van 5 gemeenteleden aangesloten bij *Nederland zoekt...* Dit groepje wordt het missionaire team genoemd en is de kern van de groep *practitioners* in *Kerk voor Stad*. Naast dit missionaire team participeren ook andere gemeenteleden in de missionaire praktijk, ook zij zijn dus onderdeel van de *practitioners* in *Kerk voor Stad*. De *Buurtkerk* is ontstaan doordat een groep van 15 volwassenen zich wilde toewijden aan de wijk Westerkwartier. Veel van deze *practitioners* zijn ook nog op de een of andere manier betrokken bij een gevestigde kerk, maar ze kiezen ervoor zich als groep in te zetten voor de wijk waarin zij wonen.

In beide praktijken komen ook buurt- of wijkgenoten aan het woord die

betrokken zijn bij de zich vormende missionaire gemeenschap. Ook uit hun verhalen komen soteriologische en ecclesiologische opvattingen naar voren.

In *Kerk voor Stad* ligt er grote nadruk op het hebben en ervaren van een relatie met Jezus. Men is ervan overtuigd dat wanneer je een relatie hebt met Jezus, je gered bent van zonde en schuld. Veel aandacht en tijd van het missionaire team en gemeenteleden gaat naar het groeien in geloof en discipelschap. Men gaat ervan uit dat echte discipelen het evangelie automatisch gaan delen met anderen. Deze overtuigen leiden ertoe dat mensen in Kerk voor Stad hard moeten werken en zich tot het uiterste inzetten om goede discipelen te zijn, te veranderen en te groeien. Het lijkt erop dat dit in het geval van de teamleden van het *Nederland zoekt...*-team heeft geleid tot fysieke en/of spirituele uitputting. Door de nadruk op individueel discipelschap en de idee dat de kerk instrumenteel is voor de groei van het koninkrijk is er een grote mate van idealisme met betrekking tot wat gemeenschap-zijn inhoudt. Dat leidt tot veel gedrevenheid en activisme aan de ene kant, maar tot veel vermoeidheid en uitputting aan de andere kant.

Heilzaam aanwezig zijn in de buurt betekent voor de pioniers van de *Buurtkerk* het bieden van hoop en het herstel van waardigheid. Voor de teamleden zelf betekent heil echter vooral dat zij het hebben van een persoonlijke relatie met Jezus benadrukken. Ze hechten meer aan het hebben van een persoonlijke relatie met Jezus dan men op grond van hun soteriologische opvattingen wellicht zou verwachten. Men wil in de *Buurtkerk* geen onderscheid maken tussen mensen die al wel of (nog) niet geloven in Jezus. Dit roept vragen op wat betreft de aard en de theologische basis van de gemeenschap. Dit wordt nauwelijks gethematiseerd. Bovendien lijken veel pioniers in de praktijk toch op zoek naar christelijk geloof als basis voor de gemeenschap. Zij zijn in ieder geval voor zichzelf op zoek naar 'geloofsgemeenschap' in de buurt.

Bezinning op praktijken en hun netwerken

Met hoofdstuk 6 zijn we gekomen bij het evaluerende deel van het onderzoek (hoofdstuk 6 en 7). Vanuit de in hoofdstukken 4 en 5 beschreven soteriologische en ecclesiologische opvattingen van *practitioners* uit de twee missionaire praktijken van *Kerk voor Stad* en de *Buurtkerk* wordt in dit evaluerende deel teruggekeken op de institutionele opvattingen die beschreven zijn in hoofdstuk 2 en 3.

Hoofdstuk 6 begint met een beschrijving van een aantal recente veldstudies die nieuw licht werpen op de in hoofdstuk 4 en 5 beschreven data. Wanneer de uitkomsten uit deze studies gelegd worden naast de data die in dit onderzoek gevonden zijn blijkt dat het voor *practitioners* vaak moeilijk is institutionele opvattingen met een hoog idealistisch gehalte te laten landen in een vaak weerbarstige context. In de praktijk blijkt het leiderschap een sleutelrol te spelen bij

het vertalen van bepaald gedachtengoed in een nieuwe context. We zien in beide gemeenschappen dat het leiderschap grote invloed heeft op de manier waarop *practitioners* zich wel of niet verhouden tot de opvattingen uit de institutionele theologie en hun context. *Practitioners* moeten hun context leren kennen, hun opvattingen leren verwoorden en kunnen zo gezamenlijk komen tot nieuwe inspirerende en realistische theologie van onderop. Theologisch leiderschap heeft onder andere als taak om, samen met de groep, tot deze verwoording te komen. Deze leiderschapstaak wordt in de literatuur sense-making genoemd.

Bij sense-making gaat het volgens de leiderschapstheorie om het produceren van betekenis gevende verhalen die opkomen uit gezamenlijke reflectie op actie en experiment door de leider en de groep. Omdat theologisch leiderschap bij missionaire gemeenschapsvorming op zoek moet naar de betekenis van institutionele opvattingen voor de concrete weerbarstige praktijk, lijkt sense-making een belangrijke kwaliteit voor leiders van missionaire praktijken.

Uit de evaluatie blijkt echter dat men in beide praktijken en hun netwerken nog wel moeite heeft om van sense-making een gezamenlijk proces te maken. In de ene gemeenschap (*Kerk voor Stad*) geeft men vooral aandacht aan *meaning-making*, en houdt men zich niet bezig met zaken die de persoonlijke invloedssfeer overstijgen, in de andere gemeenschap wordt sense-making vooral geïnitieerd door een persoon (Jelle) en participeren andere *practitioners* nog weinig (*Buurtkerk*).

Daarnaast blijkt dat sense-making in de weerbarstige praktijk alles te maken met de manier waarop men omgaat met tegenslag, falen, pijn, kwetsbaarheid en onrecht. Juist 'nare' ervaringen die in de samenleving om de gemeenschap heen vaak zo snel mogelijk verwerkt en uit de weg geruimd moeten worden, zijn vanuit christelijk-theologisch perspectief een belangrijke basis voor een 'nieuw verhaal' of theologie van onderop.

Op basis van deze evaluatie worden er aan het einde van hoofdstuk 6 een aantal adviezen gegeven aan *practitioners* en hun netwerken. Zo blijkt dat een theologie van onderop kan alleen ontstaan als institutionele opvattingen worden verbonden met het dagelijks leven in een weerbarstige context. Het vinden van God juist in die weerbarstigheid en gebrokenheid is een grote uitdaging van missionaire gemeenschapsvorming. Het advies is dan ook niet bang te zijn voor pijn en falen. Uit dit onderzoek blijkt dat een missionaire gemeenschap die oog heeft voor kleinheid, kwetsbaarheid, pijn en falen een belangrijke basis heeft gevonden voor het scheppen van een 'nieuw verhaal', een eigen lokale theologie.

Een volgend advies luidt: investeer in training van het leiderschap in sense-making. Om in de praktijk een eigen lokale theologie van onderop te ontwikkelen en zo zicht te krijgen op eigen theologische opvattingen, moeten leiding-

gevendend zich ontwikkelen in *sense-making*. Ze moeten vaardig worden in het leggen van de verbinding tussen de dagelijks ervaren werkelijkheid en de meer normatieve discoursen. Theologisch onderwijs en ondersteuning vanuit de netwerken zal jonge mensen onder andere moeten leren competent te worden in *sense-making*.

Bezinning op evangelicale missionaire gemeenschapsvorming

In hoofdstuk zeven wordt tenslotte toegewerkt naar de beantwoording van de hoofdvraag. Beide onderzochte praktijken worden geplaatst in de spanningsvelden (soteriologisch en ecclesiologisch) die verwoord zijn aan het einde van hoofdstuk twee. Daaruit blijkt dat *Kerk voor Stad* net als Breen vrij klassiek evangelicale soteriologische opvattingen heeft. Zending kent niet zo zeer een participatie-structuur als wel een antwoord-structuur en men legt grote nadruk op de redding van het individu. Bovendien heeft *Kerk voor Stad*, meer nog dan Breen, op het gebied van samenhang tussen heil en gemeenschap een klassiek-evangelicale opvatting doordat de relatie met God bestaat los van de relatie met elkaar en de missie.

Soteriologische reflectie op de *Buurtkerk* en *Urban Expression* laat zien dat hun opvattingen grotendeels aan sluiten bij de meer oecumenische varianten van *missio Dei*-theologie. Men is ervan overtuigd dat heil plaatsvindt in en door een gemeenschap. De kerk participeert in Gods missie en de gemeenschap is de belichaming van het heil. Dit levert soms spanning op met de anabaptistische wortels van *Urban Expression* en de *Buurtkerk* aangezien in de anabaptistische traditie de kerk een gemeenschap van heiligen is, terwijl de gemeenschap binnen *Urban Expression* een buurtgemeenschap is. Vragen rond de noodzakelijkheid van bekering tot God spelen dan op.

Wanneer beide praktijken geplaatst worden in het in hoofdstuk twee genoemde ecclesiologische spanningsveld, ontstaan er weer verschillen tussen beide. Het valt op dat de eenzijdig instrumentele benadering van de kerk die door Breen nog enigszins genuanceerd wordt, in de praktijk van *Kerk voor Stad* resulteert in een functionalistische benadering van de kerk. Kerk wordt vooral gezien als een instrument om te werken aan een nieuwe wereld. Hoewel er grote idealen zijn wat betreft de gemeenschap van de kerk, krijgen deze maar moeilijk concreet vorm.

In de *Buurtkerk* valt op dat er spanning bestaat tussen enerzijds de opvattingen rond heiligheid van de christelijke gemeente die voortkomen uit de (veelal) evangelicale socialisatie van de *practitioners* en de anabaptistische wortels van *Urban Expression* en anderzijds de opvattingen over 'inclusiviteit' die voortkomen uit de *missio Dei*-theologie.

Na een algemene soteriologische en ecclesiologische reflectie volgt in hoofdstuk zeven een reflectie op de onderzoeksdata vanuit een aantal recente veldstudies (deze zijn besproken in 1.1.4 en 6.1). De conclusies vanuit deze veldstudies luiden:

1. Evangelicale soteriologie vraagt in de praktijk om een bepaalde pedagogie (Luhmann, Wall).
2. Evangelicale soteriologie krijgt in de praktijk andere accenten dan in meer normatieve discoursen (Luhmann, Boy, Strhan).
3. De seculiere context zorgt voor spanning op de soteriologische en ecclesiologische opvattingen van *practitioners* (Watkins & Shepherd, Boy, Strhan, Drost).
4. In de praktijk kan missionaire gemeenschapsvorming op verschillende manieren vorm krijgen. *Great Commission Team* en *Neighbourhood Incarnation* (of kerk-in-de-buurt), zijn de meest voorkomende onder evangelicalen (James, Riphagen).
5. Theologische ideeën en concepten hebben vaak een idealistisch karakter (Drost, Riphagen).
6. Een van de grootste uitdagingen voor evangelicale missionaire gemeenschapsvorming is het zoeken naar een inspirerend en tegelijk realistisch missionair verhaal, waarin ruimte is voor *ordinary neighbourliness*, de waardering van gewone menselijke relaties waarbij het niet meteen draait om evangelisatie en bekering. (Riphagen).

Wanneer de resultaten van de verschillende veldstudies vergeleken worden met de data uit dit onderzoek kan worden geconcludeerd dat veel van de reflecties zijn terug te voeren tot een bepaalde mate van spanning tussen theorie en praktijk, idealen en realiteit, institutionele opvattingen en opvattingen van *practitioners*. Daarbij valt op dat de missionaire praktijk, de dagelijkse ervaringen van *practitioners* in een seculiere context, veel invloed heeft op het theologisch denken. Opvattingen van *practitioners* verschuiven, men leert bijvoorbeeld breder kijken of wordt minder stellig. In navolging van bijvoorbeeld James en Wall kan gezegd worden dat deze verschuiving van denken past binnen de *missio Dei*-theologie, maar soms op gespannen voet staat met het meer klassiek-evangelicale denken. Tegelijk is deze verschuiving in denken van *practitioners* onvermijdelijk wanneer zij hun buurtgenoten, de context en het idee van inclusiviteit serieus willen nemen. Bij het (her)ontwikkelen en opnieuw formuleren van theologische (soteriologische en ecclesiologische) overtuigingen of ‘een nieuw verhaal’ moet daarom fundamentele aandacht gegeven worden aan de rol van de praxis als punt waar institutionele opvattingen betekenis moeten kunnen krijgen.

Deze conclusies en reflecties leveren de volgende aanbevelingen op:

Ten eerste: Breng soteriologie, soteriologische opvattingen en vooronderstellingen meer ter sprake met het oog op concreet functioneren in een seculiere omgeving.

Ten tweede: Ontwikkel, in en vanuit de praktijk, gedeelde soteriologische en ecclesiologische opvattingen als basis voor 'een nieuw verhaal'.

Ten derde: Ontwikkel passende pedagogische praktijken om mensen te kunnen laten delen in een 'nieuw verhaal'.

Concluderend kan worden gezegd dat uit dit onderzoek blijkt dat institutionele opvattingen vaak abstract en idealistisch worden geformuleerd. Zij werken op die manier inspirerend voor beginnende pioniers maar komen onder druk te staan wanneer zij aan het werk gaan in een seculiere context.

Voor de evangelicale missiologie van het westen (institutionele opvattingen) is het belangrijk om meer oog te leren krijgen voor het gewone alledaagse leven in een seculiere context en voor het belang van het ontwikkelen van 'theologie van onderop'. Dit kan gedaan worden door institutionele opvattingen in gesprek te brengen met *opvattingen* van practitioners via processen van sense-making.

Er moet in de praktijk van het missionaire werk en de theologie meer en explicieter aandacht besteed worden aan verschillende soteriologische opvattingen en hun uitwerking in een seculiere wereld. Een grotere nadruk op het werk van de Geest, zoals we die zagen in de evangelicale verwerking van de *missio Dei* is een belangrijke missionaire impuls voor de gehele evangelicale missiologie. Zij biedt mogelijkheden om de dagelijkse praktijk en Gods aanwezigheid daarin en daardoor sterker naar voren te halen.

Bovendien moet verder worden nagedacht over de theologische basis van kerklidmaatschap in een seculiere wereld. Veel kerkopvattingen en modellen gaan er in meerdere of mindere mate van uit dat buitenstaanders praktijken kunnen begrijpen als christelijk, maar inmiddels kunnen we niet meer uitgaan van enige christelijke kennis bij buitenstaanders. Het is belangrijk dat er in de evangelicale missiologie nagedacht wordt over missionair kerk-zijn in een diepgaand seculiere wereld.

Summary

The development of communities with missional intent have received increased interest in the Netherlands. Especially in protestant church circles. Although there has been a significant increase and intensification of effort since the beginning of the 20th century, missional movements are certainly not a new phenomenon. A current leading example is the *Fresh Expressions* movement in which churches in England have worked together in the development of new ways of nurturing missionary communities. This movement can be traced as one of the influential and inspirational forces for the ‘missionair pionieren’ (pioneering) within the Protestant Church of the Netherlands. The development of new missionary communities is also an important strategy in several independent networks within the Netherlands, such as *Urban Expression* and *Nederland zoekt...* (translates as: Netherlands seeks out/searches)

In England, the Netherlands as well as in the rest of Europe, much reflection and research has been done on these new forms of being church, of developing church plants and building missional communities, in the past twenty or so years. In addition to appreciation and acclaim, these new initiatives and the *Fresh Expressions* movement have also received criticism. Much of this criticism concerns the alleged lack of attention to the theological renewal that could be derived from within these new missional communities; from the bottom-up settings.

This research, adds to this critical appraisal of the limited development of theological analysis and aims to study the soteriology and ecclesiology of two evangelical missional communities. This in order to contribute to the developing body of work that seeks to critically and theologically reflect on the practice of missional communities. Earlier studies have been able to bring to light some of the specific questions and tensions that arise with regard to contextualisation of evangelical soteriology in secular societies in the west. These studies indicate the need to study these areas of soteriology and ecclesiology with a bottom-up approach. In this research I therefore align myself both in the chosen methodological approach as well as in the choice for the topic of focus with these fore-mentioned studies. The overall research question is:

What soteriological and ecclesiological concepts guide two evangelical missional practices in the Netherlands and what impulses from these practices

might contribute to recent evangelical missiology in the west and the various networks/practices that are a part of that?

To answer this question, a theological ethnographic research has been conducted in two missional communities. The first community is *Kerk voor de stad* (Church for the city) and is part of the *Nederland zoekt...* movement. The second community researched, *Buurtkerk*, is part of the *Urban Expression* network. This research takes place within and hopes to specifically inform the protestant-evangelical setting as this is the context where most of the missional community building initiatives are currently being developed. The research focusses on the description, the interpretation and the evaluation of soteriological and ecclesiological opinions in these two communities and aims to contribute to reflection on the wider normative context as well as on the networks and practices that are a part of that context. Smith's (2017) distinction between the *meaning* of a religious practice and the *opinions* of the participants of these practices is applied here to study the clear differences between the institutional opinions and the practitioners' opinions with regard to soteriology and ecclesiology. In the quest for possible impulses for bottom-up theological renewal, the research especially examines the opinions of those who are practitioners and who therefore shape the missional communities.

The core of this ethnographical research is to be found in the description of the two selected practices and the prevailing soteriological and ecclesiological opinions of their practitioners (chapter 4 and 5). These two chapters are preceded by the descriptions of the institutional opinions (chapter 3) and followed by the recommendations to these networks and institutions (chapter 6). Grounding these chapters are descriptions of the specific missiology one can distinguish within the evangelical movement (chapter 2 and 7). All these chapters will be briefly summarised here.

Soteriological and ecclesiological understandings within evangelical missiology

Chapter two starts with the description of the historical context of the twentieth century which has led to the current understandings within the evangelical missiology of the West. The Lausanne conference (1974) and the Lausanne movement are pivotal in this development. The development in the twentieth century can be characterised as focussing away from the global church to the local church and her calling as witness of the Kingdom of God. Whereas up to that point the church had understood the church's calling and the aim of her mission to be church growth, in this new era the church developed the understanding of *missio Dei*. In *missio Dei*, God self is central to mission and the church is called to participate in this mission of God. The role of the church is to be of service within

the Kingdom of God. In the 80's and 90's of the twentieth century, this being of service is mostly articulated as social action.

The evangelicals in Lausanne Covenant then, in response to that strong social emphasis, stress the importance of faith in Christ as saviour and deliverer from sin and guilt, the importance of mission and the consequential need for discipleship. Although the Lausanne Covenant greatly assisted the shared articulation of evangelical identity and its vision of mission and evangelisation, the evangelical movement remains a heterogeneous group with varied soteriological and ecclesiological convictions. One of the communities studied in this research is part of the church growth movement. This church growth model understands the primary function of church to be the recruitment and discipleship of new Christians. The other community is connected to the neo-Baptists, who stress that that church is also a holy, visible community of believers and as such the embodiment of salvation.

There remain three related topics of difference and discourse within the evangelical movement. The first is the understanding of the relevance of conversion versus social action. The second is the interpretation and application of *missio Dei*- theology. The third area concerns the character and role of the church. These three combined lead to the existing tensions within the evangelical missiology with regard to soteriology and ecclesiology.

Further study of the areas of missiological differences show that the difference in soteriological understanding can be described as the difference in classical-evangelical position and the more current understanding of *missio Dei*. In the classical position it is understood that salvation comes only through Christ and that all must come, through repentance, to Him for salvation of their souls. In contrast, the more current interpretation of *missio Dei* states that the aim of the mission of the church is to participate in the transformation and holistic renewal of creation and the embodiment of the Kingdom of God. Christ remains central but salvation has increased significantly in scope.

The contrast in ecclesiological understanding can be described as the traditional functional understanding of the church in which church actually runs the risk of being hardly anything but the gathering of individual believers. The neo-Baptists stress the fact that the church is the foreshadowing of the Kingdom of God. This carries the conviction that the community itself is a vessel for salvation.

Soteriological and ecclesiological understandings within 'Nederland zoekt' and Urban Expression.

The two communities of practitioners that are the focus of this research are

embedded within two movements that find their origins in the United Kingdom. Along with a description of their founders, Mike Breen (connected to *Nederland zoekt...*) and Stuart Murray (*Urban Expression*), an analysis of the prevailing soteriological and ecclesiological understandings of those networks is presented in chapter three (3). Additional attention is given to the specific influence of the Dutch context on these matters.

Breen's theological root scan be traced to british evangelicalism and his drive is to communicate the message of the gospel in this day and age and context. With his attention to numerical growth and discipleship he fits well within the church growth movement. Mission, according to Breen, facilitates self-replicating and growing networks of churches. Ordinary believers in mid-size, missional communities develop shared language and rythms of faith. Christians are to develop their relationships with God, with one another and with outsiders so as to serve these outsiders with the aim of bringing them into the christian faith.

Stuart Murray draws on the anabaptist focus on the life and work of Jesus as the heritage that has been handed down in the margins of European christianity. This forms a voice of dissent against dominant institutional expressions of the christian faith. Murray, and with him the *Urban Expression* movement seeks to establish small inclusive communities in post-christian, inner city settings. These display a preference for working among the poor and an emphasis on holistic mission approaches.

The outward manifestation of Breen's and Murray's approach may appear similar, the underlying soteriological and ecclesiological underpinnings are in fact rather different. Their understandings with regard to soteriology can be traced back to the classical-evangelical positions (Breen) or the more current *missio Dei* position (Murray). And Breen's ecclesiology highlights the church as instrument for church growth through discipleship, whereas Murray's position can be best described as a combination of the anabaptist position of church as 'holy community' and the tradition of church as 'geographical community'.

Soteriological and ecclesiological understandings of practitioners

Chapter 4 and 5 portray the two missional practices that are the focus of this research. To do justice to the theology that is developed bottom-up, the vision, context, activities and development of these missional communities are elaborately described. The researcher participated in both communities in church season 2014/15 for six months. After this intial period of becoming aquinted from within, ten (10) in-depth interviews were conducted. Throughout the fieldresearch period (2014-2019), regular communication and consulation occured with practioners in each setting, both face2face as well as through social media. Thus, a rather accu-

rate understanding of these missional communities as they functioned in those years was developed.

In *Kerk voor Stad*, a small group of 5 community members affiliated themselves with *Nederland zoekt...* This group is referred to as the missional team and functions as the core practitioners group. In addition to this core team, other churchmembers participate in the missional practice and they are also considered part of the practitioners of *Kerk voor Stad*.

The *Buurtkerk* was birthed by a group of 15 adults who wanted to dedicate themselves to the neighbourhood Westerkwartier. Many of these members are also part of an established church community but have decided to commit themselves to the neighbourhood in which they actually reside. In both missional communities neighbours that are now involved with the missional community have been interviewed. Their responses display certain soteriological and ecclesiological understandings as well.

Kerk voor Stad places great emphasis on the development of a personal relationship with Jesus. Practitioners are convinced that it is this relationship that is the means of salvation from sin and guilt. In their understanding, true disciples automatically share the gospel with others. Therefore much time and effort is spent on the nurturing of their faith and on discipling people. These convictions cause the people from *Kerk in Stad* to exert themselves towards the end of being good disciples, to change and to grow in their faith. On examination, the teammembers in fact, appear physically and spiritually exhausted. The emphasis on individual discipleship combined with the notion that the church is instrumental in the expansion of the Kingdom has brought about a highly idealised notion of community. This notion leads to a strong drive and activism but also to fatigue and exhaustion.

Buurtkerk considers *salvific presence* to be the offering of hope and the restoration of dignity. They do not wish to distinguish between those who do and those who do not (yet) believe in Jesus. However, for the individual teammembers, salvation is articulated as having a personal relationship with Jesus. The emphasis on the importance of a personal relationship with Jesus is rather surprising considering their stated soteriology of *salvific presence*. Although there are immediate implications for the theological basis of their community, the practitioners do not seem to discuss this. Furthermore it is observed that these practitioners are seeking to ground their community in the Christian faith. At least for themselves as believers they are wanting to establish a community *of faith*.

Reflection on practices and their wider networks

Chapter six and seven present the comparative analysis of the collected data with

findings from other recent studies. In this analysis it becomes evident that practitioners struggle to ground the highly idealistic convictions from the institutions in often difficult and unreceptive contexts. Leadership then plays a key role in translating relevant concepts and ideals into this new context. In both communities studied, leadership is the biggest influence on how the practitioners are able to relate to and apply the convictions handed down from the institutional theology. Practitioners need to deeply understand their new context, articulate their understandings and, together, can arrive at new, inspiring and realistic bottom-up theology. Theological leadership is therefore charged with the task to, together with their practitioners, develop this new articulation. The designated name in literature for this all important leadership task is sense-making. Sense-making is the generation of meaningful stories that are derived from joint reflection on action and experimenting by the leader and the group. In the context of the need of missional communities to find meaning in the institutional convictions for a difficult context, sense-making would appear to be an essential skill for the leaders of these communities.

Findings indicate however that this shared sense-making process remains difficult for both communities although reasons for their experienced challenges differ. In *Kerk voor stad* most focus is directed at meaning-making, which concerns itself with matters of personal faith. Little to no attention is paid to matters not directly related to this personal realm. In *Buurtkerk* the sense-making process is mostly initiated by one person (Jelle) and little to no participation from others occurs. It has also become clear that sense-making in difficult settings is often concerned with the way one handles major set-backs, failure, pain, vulnerability and injustice. It is especially these tough experiences, which society itself often rushes to process so as to be able to move on quickly, that can become a fertile place and base for the development of a 'new story', for that bottom-up theology. These findings lead to some recommendations for the practitioners and their network. A first recommendation is that when these new communities struggle to find and articulate God in the changed context they would do well to embrace the pain, the vulnerabilities and failures they might encounter. It is exactly these experiences that can become rich soil in which new, locally 'grown' theology might thrive. A second recommendation is to invest heavily in sense-making training of the leadership of these communities. Leaders must become masters of developing meaningful connections between the experienced reality and the normative discourse that is handed down from institutions. This sense-making training should become part of the education and support for young leaders and practitioners.

Reflection on evangelical missional community building

Chapter seven then starts to answer the research's main question. The findings from both missional communities are put into dialogue with the described soteriological and ecclesiological tensions as described in chapter two.

Kerk voor Stad, like Breen, appears to hold classic evangelical positions on soteriology which means that there is a strong focus on the salvation of the individual. Mission is not framed as a participation movement, but looks for an answering posture of each individual. In addition, *Kerk voor Stad*, even more than Breen, deems, in line with classic evangelical position on the relationship between salvation and community, that relationship with God can, in fact, exist without a relationship with one-another and the mission.

Soteriological reflection on *Buurtkerk* and *Urban Expression*, indicate that, for the most part, they align themselves with the ecumenical perspectives of *missio Dei*-theology. They are convinced that salvation is located within and administered through community. The church participates in God's mission and is the embodiment of salvation. This brings them in considerable tension with their denominational roots as the anabaptist tradition considers the church to be the communion of saints whilst communion for *Urban Expression* is a neighbourhood community. This setting and conviction, of course, raises immediate and urgent questions around the necessity of conversion to God.

Similar differences can be traced with regard to the ecclesiological understandings of both practices compared to the ecclesiological understandings of their institutions. The strong emphasis that *Kerk voor Stad* places on the instrumental notion of church results in a strong functional understanding which carries little of the nuance that Breen employs. Church, for them, is first and foremost an instrument to further the World-to-come. Yet, although they hold high ideals about community of the church, they have great difficulty working these ideals out concretely.

Buurtkerk, on the other hand, is strained, trying to hold together their notion of the sainthood of the christian community, which arises from the practitioners evangelical socialisation and anabaptist roots, and the notions of the import of 'inclusiveness', rooted in the *missio Dei*-theology.

Following the more general reflections on soteriology and ecclesiology, the findings are again set against the backdrop of findings from other recent studies (discussed in 1.14 and 6.1). Conclusions can be summarised as:

1. Evangelical soteriology, for practitioners, requires a supporting pedagogy (Luhrmann, Wall)
2. Evangelical soteriology, when engaged in practice, brings about different emphases than normative discourse has allowed (Luhrmann, Boy, Strhan).

3. The secular context creates significant tension with regard to the soteriological and ecclesiological understandings of practitioners (Watkins & Shepherd, Boy, Strhan, Drost).
4. Although missional community building can be shaped in various ways, the forms most frequently observed within evangelical circles are *Great Commission* and *Neighbourhood Incarnation* (kerk-in-de-buurt).
5. Theological concepts and ideals often have a highly idealistic nature (Drost, Riphagen).
6. One of the greatest challenges in evangelical missional community building is to develop a highly inspiring, yet realistic missional story that allows for *ordinary neighbourliness*, the appreciation of human relationships wherein the matter of evangelisation and conversion can be delayed. (Riphagen).

This leads to the conclusion that most, if not all, of these reflections can be traced back to the existing disparities between theory and practice, ideals and reality, institutional notions and the understanding of practitioners. It is the missional practice, the living and working in a secular context, that leads to a shift in theological positioning. Practitioners, therefore, need to develop a broader perspective and become more open minded. Although this opening up aligns very well with *missio Dei*-theology, it does create tension with more classic-evangelical beliefs. Yet this shift in thinking is unavoidable if practitioners are to take their context, the people that they consider neighbours and the notion of inclusivity seriously. It is therefore imperative that praxis, not theory or ideals, becomes the locus of sense-making of institutional theological positions on soteriological and ecclesiological aspects of the emerging theological story.

Based on this the following recommendations are put forward:

1. Actively engage in discourse on soteriological positions and understandings so as to support congruence in missional speaking/language employed and missional practice in a secular context.
2. Develop shared soteriological and ecclesiological understandings and positions that are rooted in and derived from practice so as to create 'a new story'.
3. Develop appropriate and apt pedagogical practices which will facilitate people's participation in this 'new story'.

This research has made it abundantly clear that institutional understandings are often stated in an abstract and idealistic fashion. Although this is inspiring to starting pioneers they do not adequately withstand the pressure that application in a secular context brings to them.

Evangelical missiology of the West needs to become better informed about

and acquainted with day-to-day life in a secular context. It also needs to understand and embrace the importance of the development of a bottom-up theology. Sense-making processes and dialogue with practitioners and opinions can greatly contribute to this.

Close attention needs to be paid to the various different soteriological positions and how they play out in a secular context. A greater emphasis on the work of the Holy Spirit, as is evident in the evangelical actualisation of *missio Dei*-theology, will be an important missional impulse for all evangelical missiology as it is well positioned to showcase God's presence, God's concern and involvement in day-to-day context and experience.

Finally, it is essential to reflect on the theological foundations of churchmembership in a secular world. Most ecclesiological models and positions are based on the (mis)understanding that outsiders can understand certain practices as christian but in the current secular context this understanding can no longer be assumed. Evangelical missiology needs to (re)consider what it means to be missional church community in a thoroughly secular context.